

Role vodního loutkového divadla ve vietnamské společnosti

Veronika Pospíšilová

ÚVOD

Loutkové divadlo má v řadě zemí rozvinutou tradici a patří k nejstarším divadelním formám. Různá kulturní společenství mají vlastní podoby loutkového divadla. V této práci se snažím vysvětlit, čím je loutkové divadlo výjimečné ve Vietnamu a podat informaci o prvcích, které tento divadelní žánr vytváří. Předmětem mého zkoumání je charakteristika vodního loutkového divadla a postavení jeho vývoje. Výzkumem vietnamského vodního loutkového divadla se vědci začali zabývat poměrně nedávno. V české odborné literatuře dosud neexistuje studie, která by se vietnamským loutkovým divadlem zabývala komplexně.

CHARAKTERISTIKA VODNÍHO LOUČKOVÉHO DIVADLA

Loutkové divadlo je jedním z prvků tradiční kultury, který je velmi pevně spjat s duchovním životem mnoha generací vietnamského lidu. Ve všech částech země se můžeme setkat s různými divadelními aktivitami, ale loutkové divadlo se soustředilo, vyvíjelo a bylo nejpopulárnější ve střední a nížinné části severního Vietnamu. Tradiční vietnamská loutková scéna zahrnuje dva typy loutek — vodní loutky a suchozemské loutky. Vodní loutkové divadlo používá jako podium vodní hladinu a suchozemské loutkové divadlo má jeviště postavené na zemském povrchu. Co se týče základu, mají tato dvě umění společné zásady, liší se jen v některých detailech.¹ *Múa rối nước* znamená doslova „loutky tančící na vodě“². Dnešní vodní loutkové divadlo se může odehrávat na třech různých místech: na rybníčcích ve vesnicích s nainstalovanou konstrukcí pro představení; na venkovní přenosné nádrži postavené pro kočovné

1 *Hỏi và đáp về văn hoá Việt Nam* (Otázky a odpovědi na vietnamskou kulturu), Hà Nội 1999, t. 246.

2 BUI PHUNG. *Vietnamese English Dictionary*, Hà Nội 2004, t. 1310.

divadelní společnosti a ve specializovaných budovách s umělými jezírky.³ Loutkáři jsou skryti pod přístřeškem stojícím za vodní hladinou, která tvoří jeviště. Pokud je vodní nádrž větší, je jeviště umístěné uprostřed; je-li menší, je situované u břehu naproti hledišti. Přístřešek je na čelní straně zvenčí uzavřen neprůhledným závěsem. Za ním ve vodě stojí loutkáři a vodí loutky pomocí bambusových konstrukcí a drátů, skrytých pod vodou, na vzdálenost až tří metrů. Loutky jsou dřevěné, ale vyrábějí se i z jiných voděodolných materiálů.⁴ Tato jedinečná forma loutkářství, která byla původně pouze regionálním sezónním představením v deltě Rudé řeky, se stala v průběhu posledních dvaceti pěti let typickým prvkem vietnamské kultury.

Většina vesnic, ve kterých se vodní loutkové divadlo provozuje, uznává Tù Đạo Hậnh za patrona loutkářů. Tento buddhistický mnich, jehož původní jméno bylo Tù Lậ, žil v 11. století a vstoupil do řádu poté, co mu mág zavraždil otce. Zpočátku byl stoupenec zenové školy *Thiền*, ale později se obrátil k tantrismu *mật tông*. Jméno Tù Đạo Hậnh je kromě vodního loutkového divadla spojováno s řadou mýtů a legend o reinkarnaci v krále Lý Thần Tônga nebo o metamorfóze v tygra.⁵ Tù Đạo Hậnh opustil svůj domov a odcestoval do Číny a Indie, aby tam studoval. Po svém návratu nechal postavit v oblasti Sài Sơn proslulé svou přírodní krásou „Učitelskou pagodu“ (*Chùa Thầy*), ve které žil až do své smrti. Byl v úzkém kontaktu s místní společností, ve které podporoval rozvoj tradičního umění. Obyvatele vesnice Ra učil vodnímu loutkovému divadlu, divadlu *chèo* a herecké společnosti Ra, kterou také založil, věnoval 3 *mẫu*⁶ rýžových polí v oblasti Đông Vai. Slavnosti Učitelské pagody trvají vždy tři dny a začínají 5. den 3. měsíce lunárního kalendáře. Každý rok do ní přináší členové hereckých společností vodního loutkového divadla obětiny, aby uctili památku mnicha Tù Đạo Hậnh, svého zakladatele.⁷

Vodní loutková divadla (stabilní i mobilní) tvoří tři základní části: manipulační místnost (*buồng trò*), jeviště (*sân khấu*) a hlediště (*nơi xem*).⁸ Manipulační místnost je nejvýznamnější částí divadla. Odtud loutkáři loutky ovládají. Prostor se rozkládá na 36 m² a jeho základy jsou položeny na dno rybníčku (jezírka). Výška místnosti od vodní hladiny po střechu je asi 6 metrů.⁹ Manipulační místnost má dva vstupy, a to vstup na východní straně, který se nazývá „dveře života“, kudy loutky vstupují na scénu, a na západní straně jsou to „dveře smrti“, kterými se loutky vrací zpět do manipulační místnosti.¹⁰ Prostřední část je vpředu i vzadu otevřená. Vzadu je látkový závěs, který

3 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry As a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue*, 2001, 45, 4, p. 130, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

4 KLINDEROVÁ, I. Vietnamské vodní loutky, *Nový Orient* 38, 1983, 7, s. 279.

5 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 53.

6 Mẫu je vietnamská jednotka plošné míry a odpovídá 3600 m²; viz HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 63.

7 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 61.

8 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 11.

9 Ibid.

10 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry As a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 130, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>> [2013].

brání pronikání světla do manipulační místnosti. Během představení je vpředu spuštěna stěna vytvořená z bambusových tyčí, které jsou spojeny těsně k sobě. Diváci tak nemohou vidět, co se v manipulační místnosti děje.¹¹ Tato stěna visí ze spodní střechy manipulační místnosti a dosahuje až k vodní hladině. Před ní je ze střechy spuštěn ještě závěs¹², sahající zhruba do jedné třetiny bambusové stěny. Tento pruh látky, s trásněmi našitými podél dolního okraje, je většinou červený a najdeme na něm motivy draků, fénixů a dalších bájných zvířat. Jevišťe je tvořeno částí vodní hladiny před manipulační místností. Tato část je považována za pódium, které je v neustálém pohybu díky větru a pohybum loutek. V tradičním vodním loutkovém divadle má jeviště vstupní branku, která se nazývá „letící kůň“ (*hành mã*)¹³, a kterou loutky zachází do manipulační místnosti o přestávkách mezi jednotlivými scénami. V tomto mezičase se buď zapalují petardy, nebo se hraje scénka na břehu jezera. (Tato kombinace představení na vodě a na zemi již většinou není zařazována do programů dnešních vodních loutkových divadel).¹⁴ Prostor pro představení je vymezen dvěma řadami tenkých, nízkých kůlů a vlaječkami, které se vždy na začátku představení zdvihají. Prostor mohou také vymezovat dvě řady loutek nazývajících se *rối đò*¹⁵, které se objevují na začátku představení a na konci zase mizí.¹⁶ Místo pro diváky vodního loutkového divadla se nachází asi 10–15 m od manipulační místnosti na okrajích rybníčku nebo jezírka. Vodní loutkové divadlo je jedním z mnoha zábav, ze kterých se vesničané těší v průběhu vesnických slavností. Lidé se mohou přijít podívat třeba jen na určité scény, které chtějí vidět, a mohou si je vychutnat z míst, které si sami vyberou, a odkud si představení nejvíce užijí.¹⁷

VZNIK A VÝVOJ VODNÍHO LOUTKOVÉHO DIVADLA

Sporným bodem v historii vietnamského vodního loutkového divadla je jeho původ.¹⁸ Historické zápisky ze 13. století potvrzují, že vodní loutkové divadlo bylo již v průběhu

-
- 11 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 17.
 - 12 V dnešní době spouští herecké společnosti z okraje střechy manipulační místnosti závěs, který slouží jako dekorace. Tradiční manipulační místnosti závěsy nemívaly; viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 14.
 - 13 Branka se nachází těsně před manipulační místností a tvoří ji dvě postranní řádky kůlů z bambusu. Prostor pro vstup loutek do manipulační místnosti je umožněn rozestoupením těchto dvou řad; viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 22.
 - 14 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 22.
 - 15 *Rối đò* nebo také *rối đống đù đòng* — loutky, které se utábořily podél cesty. Tyto loutky zůstávají pod vodou a ve chvíli, kdy divadlo začne, vynoří se z vody, aby vymezily prostor pro představení (namísto kůlů). Viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 23.
 - 16 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 23.
 - 17 *Ibid.* p. 31.
 - 18 GABORIAULT, D. *Vietnamese Water Puppet Theatre: Look Through The Ages, Honors College Capstone Experience / Thesis Projects*, Paper 205, p. 10, <http://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/205/>, [2013].

11. století populární u vietnamského císařského dvora. Tyto záznamy rovněž uvádějí zmínky o původu vodního loutkářství na venkově.¹⁹ Řeky, jezera a rybníky jsou známou chloubou krajiny Vietnamu. V průběhu roku bylo místní prostředí sužováno častými přírodními katastrofami, se kterými si museli vietnamští rolníci vyrovnávat při sázení a sklizení rýže.²⁰ Odměnou za jejich úsilí byla pro ně pořádána loutková představení, ve kterých loutky vysoce hodnotily vytrvalost, optimismus a úctu k zemědělskému i rodinnému životu.²¹ Loutková představení se odehrávala v průběhu vesnických slavností, které obvykle probíhaly na začátku zemědělského cyklu a na konci v období žní.²² Většina představení se hrála při příležitosti oslav tradičního nového roku (*Tết Nguyên đán*), jež připadá na období od ledna do února každého solárního roku²³ a kterým začínal nový zemědělský cyklus. Rolníci vyjadřovali v průběhu těchto svátků svou úctu nebesům a žádali je o hojnou úrodu. Každá vesnická slavnost byla lidovou zábavou, která se nesměla obejít bez tradičních zvyků, jako byly závody na člunech, zápasy, houpačky, zapalování petard atd., a her, které se odehrávaly ve vodě, jako např. závody v plavání, ve veslování či představení vodních loutek.²⁴ Dalo by se říci, že v průběhu vesnických slavností se v oblastech, kde se pěstovala rýže, zrodila jedna z prvních forem náboženství. Konkrétně v těch oblastech, kde se výsledky úsilí rolníků odvíjely od množství dešťových srážek. Modlitby za déšť k nejrůznějším božstvům byly doprovázeny zpěvem lidových obřadních písní (*đàn ca nghi lễ*). Tyto písně společně s podobou rituálních obřadů a vesnických slavností souvisejících s vodou si obyvatelé vesnic uchovávají dodnes téměř v původním stavu. Mezi takové rituály patří např. omývání soch Budhy a ostatních božstev. Dříve se také za rituál považovalo to, když si rolníci po práci prali v rybníčcích své oblečení nebo když pořadali modlitební průvody za déšť, které měly vyzvat boha vodstva, aby seslal vodu na zem.²⁵ Ačkoliv si nemůžeme být jisti detaily a přesnou datací týkající se vzniku vodních loutek, můžeme předpokládat, že delta Rudé řeky byla místem, kde bylo po staletí tradiční divadelní umění uchováváno a odkud bylo šířeno dále.²⁶ Delta Rudé řeky je oblastí, která je pokryta značným množstvím řek a kde je velmi horký vzduch. Každá vesnice zde má rybníček nebo jezírko, které jsou zdrojem každodenního přísunu vody do domácností, vláhy pro pěstování životně důležitých plodin a dále mohou sloužit jako základ vodního loutkového divadla. Místo, kde se bude hrát vodní loutkové divadlo, je vybíráno v závislosti na rozsahu celého představení. Může to být např. pevná konstrukce, která je součástí nějakého architektonického komplexu a má pavilon na břehu rybníčku. Takovými konstrukcemi jsou např. Učitelská pagoda nebo chrám Dóng (*Đền Dóng*).²⁷

19 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 49.

20 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 7.

21 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 19.

22 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 8.

23 OBUCHOVÁ, L. a kol. *Maska, kostým a lidové divadlo*, Praha 2001, s. 80.

24 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 8.

25 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 49.

26 Ibid. p. 49.

27 Chrám Dóng byl postaven v Đông Anh, v části města Hanoj, v 18. století; viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 9.

Většina vodních loutkových divadel, která byla postavena pouze provizorně, byla určena pro kočovné herecké společnosti a umístěna tam, kde to vyhovovalo publiku.²⁸ Vodní loutková představení byla součástí vesnických slavností až do doby, než se stala samostatným divadelním žánrem.²⁹ Do 11. století se vodní loutkové divadlo hrálo především na jezírcích a rybníčcích v oblasti delty Rudé řeky, kde také vzniklo. Postupně se začalo šířit i mimo vesnice a tím si získávalo stále větší obdiv prostého lidu i vyšších vrstev společnosti.

Pravděpodobně nejstarší záznam o vodním loutkovém divadle pochází z roku 1121 a je vytesán do kamenné stély s nápisem „Učení o ctnosti a dlouhověkosti“ (*Sùng Thiệu Diên Linh*). Stéla se nachází v pagodě Đọi Sơn (Long Đọi)³⁰, kterou nechal postavit král Lý Nhân Tông roku 1128. Jako mnoho dalších památek ve Vietnamu byla původní struktura pagody Long Đọi zničena v 15. století čínskou dynastií Ming. Byla zrekonstruována, ale následně opět značně poškozena během první indočínské války. I přes neblahou minulost byla pagoda v průběhu posledních desetiletí obnovena a stala se pýchou Vietnamu. Název pagody Long Đọi může být interpretován jako „skupina draků“. Vietnamské slovo *long* znamená drak a *đọi* může být fonetická zkomolenina sino-vietnamského slova *đội*, které se dá přeložit jako „vojenská četa“ nebo „skupina“. Kamenná stéla v pagodě Long Đọi stojí na podstavci, který je vyzdoben několika propletenými draky. Místní obyvatelé to vysvětlují tím, že v minulosti žilo v rýžových polích mnoho vodních hadů a tato oblast bývala nebem pro posvátné hady (*giao long*).³¹ Stéla je vysoká 2,4 metru a široká 2,24 metru. Na obou stranách stély jsou vyryty nápisy, které jsou rozděleny do šestnácti úseků. První dvě části pojednávají o kosmogonii, narození Buddhy, jeho učení a uctění jeho památky. Ostatní části jsou věnovány období, kdy v zemi panoval král Lý Nhân Tông. Stéla popisuje věštbu o šťastném osudu panovníka, ke které došlo před jeho narozením, panovníkovu vášeň pro buddhismus, kaligrafii, poezii, hudbu, vodní loutkové divadlo atd.³² Výňatek textu, který je vyryt do kamenné stély *Sùng Thiệu Diên Linh*, by mohl být přeložen asi takto: „Zlatá želva plave poklidně na hladině vody a na své hlavě nese váhu tří hor. Vlny pozvolna nadnáší její krunýř a nohy. Ve chvíli, kdy obrátí svůj pohled na břeh, otevře ústa a vytryskne vodu směrem k molu. Potom se otočí čelem ke králi, aby mohla obdivovat jeho korunu. Pokloní se a při pohledu na hladinu vody zkoumá nezměrnou a krásnou oblohu, která se ve vodě zrcadlí. Dvorní hudebníci začnou hrát předeheru a vtom se objevují víly, které zazpívají a předvedou tanec s názvem 'Vítr přichází'. Kolem scény šveholí hejno ptáček a vesele poskakují stádo jelenů...“³³

28 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 9.

29 Ibid. p. 9.

30 Pagoda Đọi Sơn se nachází ve stejnojmenné vesnici, v oblasti Duy Tiệp, v provincii Hà Nam, 50 km jižně od Hanoje. Pagoda stojí na vrcholku kopce, který se nazývá Long Đọi. Tento kopec vystupuje jako ostrov z „ohromného moře rýžových polí“ v deltě Rudé řeky; viz HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 41.

31 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 42.

32 Ibid. p. 45.

33 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 47.

Za vlády dynastie Lý (1010–1225) již bylo loutkářské umění na vysokém stupni rozvoje. Zpočátku se tradiční vodní loutkářství omezovalo na úzké okruhy lidí, tj. na rodiny a rody. S jeho rozvojem a s růstem oblíbenosti se však loutkářská základna silně rozšířila. Za dynastie Lý proniklo vodní loutkové divadlo ke královskému dvoru a vládu dynastií Lý a Trần (1225–1400) lze pokládat za období jeho největšího rozkvětu.³⁴ O tom, že vodní loutkové divadlo bylo velmi oblíbenou zábavou u dvora, se píše např. v literárních pracích Phan Truong Nguyêna (12. století) a krále Trần Thái Tônga (1225–1258).³⁵ Po zhlédnutí divadelního představení král napsal: „Každý jasně vidí, že dřevěné loutky jsou zcela závislé na mechanismech, které jim umožňují vytvářet různé pohyby. Loutky jsou schopné se pohybovat a tančit jako živé bytosti. Kdyby ovšem loutkáři přestali hýbat mechanismy, kterými loutky ovládají, loutky by se zastavily.“³⁶ Král chtěl zřejmě těmito slovy vyzdvihnout mistrnou práci loutkářů, kteří už ve 13. století dokázali v práci s loutkami „zázraky“. Fakt, že se loutky nepohybovaly po vodní hladině samy, ale ovládali je loutkáři, byl zapomenut ve chvíli, kdy představení začalo. Od 13. do 20. století nebyl vodnímu loutkovému divadlu přikládán velký význam a v historických pramenech o něm mnoho nenajdeme. V 15. století se totiž do Vietnamu dostaly nové divadelní formy jiných národů a vytlačily vodní loutkové divadlo z císařského paláce. Vodní loutkové divadlo se dále udržovalo především na venkově.³⁷ Co se týče vývoje, mnoho změn v tomto období neproběhlo, protože divadlo opět začalo sloužit prostému lidu k odpočinku od starostí každodenního života. Jediné, o čem se záznamy zmiňují, je postavení nejstaršího hereckého pavilonu na vodě a jelikož se na tomto místě hrají představení dodnes, jsou Vietnamci na tento pavilon právem hrdí. V průběhu vlády dynastie Lê (1533–1708) nechala postavit divadelní společnost Ra herecký pavilon *Thủy đình* v Učitelské pagodě na jezířku Long Trì. Tento pavilon je dnes nejstarším existujícím místem, kde se stále hraje vodní loutkové divadlo.³⁸ Srpnová revoluce jednak zachránila tradiční vietnamské vodní loutkové divadlo od toho, aby upadlo v zapomnění, ale také „otevřela dveře“ novému směru rozvoje loutkářského řemesla ve Vietnamu. Předtím bylo tradiční vodní loutkové divadlo rozptýleno mezi lidové herecké společnosti, které zůstaly na amatérské úrovni. Až v této době se toto umění dostává na profesionální dráhu a lidové představení je povýšeno na národní divadelní umění.³⁹ Pro další rozvoj vodního loutkového divadla byly podstatné mezikulturní výměny mezi Vietnamem a východní Evropou. V období po 2. světové válce byla součástí fiskální politiky „východního bloku“ podpora a pomoc vietnamskému umění. Cílem bylo založit ve městech vodní loutková divadla a vycho-

34 KLINDEROVÁ, I. Vietnamské vodní loutky, *Nový Orient* 38, 1983, 7, s. 278.

35 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 48.

36 GABORIAULT, D. Vietnamese Water Puppet Theatre: Look Through The Ages, *Honors College Capstone Experience / Thesis Projects*, Paper 205, p. 21, <http://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/205/>, [2013].

37 *Hỏi và đáp về văn hoá Việt Nam* (Otázky a odpovědi na vietnamskou kulturu), Hà Nội 1999, t. 247.

38 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water puppets*, Hà Nội 2006, p. 59.

39 *Hỏi và đáp về văn hoá Việt Nam* (Otázky a odpovědi na vietnamskou kulturu), Hà Nội 1999, t. 247.

vat profesionální loutkáře. Praktiky loutkářství, kterým se vietnamští loutkáři naučili v době komunismu ve východní Evropě, jsou pro podobu představení směrodatné dodnes. V březnu roku 1956 pozval prezident Ho Či Min do Vietnamu loutkovou divadelní společnost *Radost z Československa*. Tato společnost ovládala loutky pomocí rukou a tyčí a brzy bylo rozhodnuto, že se bude tento způsob loutkářství vyučovat na školách. Divadelní společnost, která byla vyškolená skupinou československých loutkářů, založila v Hanoji své vlastní loutkové divadlo s názvem „The Central Puppet Theatre“ (*Nhà Hát Múa Rối Trung Ương*), které hraje své představení dodnes.⁴⁰ Druhým, dnes velmi populárním loutkovým divadlem v Hanoji je divadlo „Létající drak“ (*Thăng Long*). Bylo založeno 10. října roku 1969 a pojmenováno podle dřívějšího názvu hlavního města.⁴¹ Toto divadlo bylo sestaveno podle vzoru The Central Puppet Theatre v Hanoji, ale mělo mnohem přísnější pravidla pro přijetí nových členů. Ti, kteří se ucházeli o místo v této společnosti, museli studovat alespoň deset let a mít vysokoškolský diplom.⁴² Významným přínosem pro vodní loutkové divadlo se v těchto letech stalo přijímání žen do profesionálních hereckých společností. Do této doby ženám nebylo umožněno stát se loutkářkou a proniknout do tajů tohoto umění.⁴³ Co se týče témat, která byla v představeních zpracovávána, tak se zde obdobně jako v ostatních divadelních žánrech odrazila nepříznivá atmosféra 20. století. Často byl ve výstupech naznačen protifrancouzský a později i protiamerický odpor. Některé loutky měly vojenské uniformy západních mocností a ztvárňovaly negativní postavy, které ubližují místnímu obyvatelstvu. Jiné loutky hrály vesnické hrdiny z řad prostého lidu, kteří vojáky v boji statečně porazili.⁴⁴ Dříve věnovali loutkáři pozornost pouze výtvarné a herecké stránce vystoupení, ale v současné době literatura, hudba, osvětlení a další vědecko-technické pokroky udělaly vodní loutkové divadlo mnohem přitažlivějším. Program her profesionálů se zabývá čím dál více tématy ze života, a to všechno přispívá k tomu, že vietnamské vodní loutkové divadlo je stále rozšířenější a rozmanitější.⁴⁵ V současnosti má divadlo *Thăng Long* zhruba třicet členů. Programy představení jsou dostupné ve vietnamském, anglickém či francouzském jazyce. Jedno představení trvá zhruba hodinu a je v něm odehráno až 17 různých výstupů. Oproti původní po-

40 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry as a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 134, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

41 Hlavní město Vietnamu se nazývalo *Thăng Long* do roku 1830, kdy bylo přejmenováno na *Hà Nội*.

42 GABORIAULT, D. Vietnamese Water Puppet Theatre: Look Through The Ages, *Honors College Capstone Experience / Thesis Projects*, Paper 205, p. 42; <http://digitalcommons.wku.edu/stu_hon_theses/205/>, [2013].

43 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry as a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 135, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

44 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry as a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 134, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

45 *Hỏi và đáp về văn hoá Việt Nam* (Otázky a odpovědi na vietnamskou kulturu), Hà Nội 1999, t. 247.

době představení jsou ta dnešní značně zdokonalena a obohacena o nové moderní prvky.⁴⁶ Vodní loutkové divadlo ale není chloubou pouze hlavního města. Mezi další velmi populární vodní loutkové divadlo ve Vietnamu se řadí „Golden Dragon Water Puppet Theatre“ (*Nhà Hát Múa Rối Nước Rồng Vàng*), které se nachází v Ho Či Minově Městě. Bylo založeno roku 1977 a dnes hraje okolo 500 představení za rok.⁴⁷

LOUTKÁŘI A DIVADELNÍ SPOLEČNOSTI

V současné době ve Vietnamu existují desítky center tradičního loutkového divadla a na jejich repertoáru je přes 200 her.⁴⁸ Vzhledem k tomu, že každá společnost vznikla v jiné oblasti a za jiných podmínek, je prakticky nemožné psát o hereckých společnostech obecně. Z tohoto důvodu se zaměřuji pouze na ty divadelní společnosti, které mi poskytly o své činnosti dostatek informací. V každé vesnici může fungovat jedna i více divadelních společností (*phường hát/phường hội*). Společnost („cech“) tvoří osoby, které mají různá povolání. Aktivity společnosti jsou založeny na psaných i nepsaných pravidlech, stanovených jejími členy. Jediným obecně platným pravidlem pro všechny společnosti je, že každá herecká společnost může vystupovat pouze se svými loutkami. Společnosti, které hrají vodní loutkové divadlo, jsou většinou zakládány vysoce postavenou osobou, která si získala svou prestiž díky vysokému věku, profesi nebo majetku. Tato osoba ale chod společnosti neřídí a není jejím „šéfem“ (*trùm phường*). Toho, kdo má v herecké společnosti „hlavní slovo“, volí její členové. Divadelní společnost je většinou pojmenována po vesnici, ve které vystupuje. Příkladem takové společnosti může být *Đông*, která je pojmenována podle vesnice *Đông Cúc* nacházející se v provincii *Nam Định* na severu Vietnamu.⁴⁹ Kromě toho, že je divadelní společnost organizací hrající představení pro pobavení lidu, je také společností vzájemné pomoci. Tento rys je zcela běžný i u ostatních cechů či vesnických organizací. Různé vesnické organizace, jako např. sdružení bubeníků, svaz starších, společnost obchodníků s rýží, sdružení zedníků, společnost *phe giáp*⁵⁰ nebo oktetový spolek⁵¹, měly v minulosti výsadní práva v otázkách rozhodování ve veřejných záležitostech. Stejně tak náleželo toto právo členům hereckých společností. Místní „autority“ přidělovaly některým společnostem rybníky a půdu. Ostatní bývali obdarováni symbolickými dary, mezi které patřily např. šňůry petard, podnosy s bete-

46 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry as a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 136, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

47 <www.mondaviarts.org/education/education_pdfs/saigon.pdf>, [2013]

48 KLINDEROVÁ, I. Vietnamské vodní loutky, *Nový Orient* 38, 1983, 7, s. 278.

49 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 63.

50 Společenská organizace, která zahrnovala pouze členy mužského pohlaví jednoho rodu, nebo muže nesoucí stejné rodové jméno, např. *Trần*, *Nguyễn* atd. Viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 64.

51 Společnost hudebníků, která hraje na hudební nástroje vyrobené z osmi různých materiálů; Viz NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 64.

lovými listy a arekovými oříšky, či několik kusů červeného hedvábí. Hlavní úlohou společnosti vodního loutkového divadla bylo a je účastnit se tradičních vesnických slavností. Díky této roli se tyto organizace začínaly považovat za společnosti, které pracují pro blaho a prospěch veřejnosti. Členové společnosti shromažďují rýži a peníze do společného fondu, který se předává z generace na generaci. Většinou si herecké společnosti kupují rybníky a využívají je k vodním loutkovým představením a k chovu ryb. Před rokem 1945 loutkáři hráli svá představení především v rodných vesnicích (*làng quê*) během každoročních jarních slavností nebo v den úmrtí patrona vodního loutkového divadla.⁵² Každý rok v den úmrtí zakladatele společnosti vodního loutkového divadla se přijímají noví členové. Uchazeči o místo musí být decentně oblečení a přinést dary na oltář zemřelého zakladatele společnosti. K obvyklým darům patří rýžové víno, miska s betelovými listy a arekovými oříšky. Uchazeč se pokloní před oltářem předků, předvede před odbornou porotou, co umí a zdůvodní, proč chce do společnosti vstoupit. Pokud prokáže talent, je přijat a vypije nápoj rumělkové barvy (směs rýžového vína a kohoutí krve).⁵³ Lady Borton a Hũu Ngoc ve své knize⁵⁴ uvádějí, že nápoj, který musí noví členové společnosti vypít, je směs rýžového vína a několika kapek krve každého člena společnosti. Další podmínkou k přijetí do divadelní společnosti je složení přísahy mlčenlivosti. Prozrazení tajemství společnosti se v minulosti platilo životem otce a tří generací jeho potomků.⁵⁵ Loutkář Đinh Văn Tiêu ze společnosti *Đào Thục* působící v okolí Hanoje sděluje text přísahy: „Po celý svůj život budu udržovat tajemství této profese. Pokud ne, zemřu a tři nastávající generace mého rodu zemřou také.“⁵⁶ Ten, kdo prozradil tajemství, byl ze spolku vyhnán poté, co zaplatil pokutu v podobě padesátikilogramového prasete.⁵⁷ V tradiční vietnamské společnosti profesionální loutkáři neexistovali. Za loutkáře byl obvykle považován člověk, který ve vodním loutkovém divadle vykonával práce potřebné k tomu, aby divadlo fungovalo. Práce v divadle pro něj nebyla profesí, ale poskytovala mu určité sociální zázemí. Z tohoto důvodu měli loutkáři jiný zdroj obživy a hraní loutkového divadla pro ně bylo spíše odreagováním od starostí každodenního života. Ve vietnamské tradici se považuje věk za směrodatný pro postavení muže ve společnosti. Čím starší muž byl členem herecké společnosti, tím více pro spolek znamenal. Jedinou cestou, jak získat znalosti o vodním loutkovém divadle a jak se tomuto umění naučit, bylo získat zkušenosti od těchto starších členů.

Stát se loutkářkou tradice dříve dívkám a ženám neumožňovala. Nebyly považovány za dostatečně fyzicky zdatné, aby mohly stát několik hodin ve špinavé a studené vodě, a navíc ve společnostech panovaly obavy, že by mohly vyzradit profesionální tajemství rodinám svých manželů.⁵⁸ Až ve 20. století se herecká společnost *Nam Chán* z provincie Nam Định rozhodla tyto předsudky prolomit. Byla první hereckou

52 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 57.

53 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 64.

54 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 57.

55 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 64.

56 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 59.

57 Ibid.

58 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 62.

společností, která začala učit loutkářskému „řemeslu“ mladé ženy.⁵⁹ Roku 1972 byla do hlavního města pozvána první žena, aby se připojila k herecké společnosti. Později začaly být přijímány ženy i do ostatních společností a do představení vnášely nové tvůrčí prvky.⁶⁰ Loutkářka Đặng Thị Hương o tom říká: „Dnes by měla být naše představení vodních loutek odlišená od minulosti. V mnoha výstupech potřebujeme, aby pohyby loutek působily pružně a jemně. Mezi takové výstupy patří např. *Tanec víl*, nebo *Tanec fénixů*. Tance jsou mnohem výraznější a přitažlivější pro publikum, když s loutkami manipulují ženy. Scény by měly ukazovat harmonii mezi *jin* a *jang*. Naše umění patří všem lidem stejně, jak mužům, tak ženám.“⁶¹ Jak vypadá příprava divadelního představení, popisuje dvacetiletá loutkářka Đặng Thị Hương: „Učíme se jak teorii, tak praxi. Nejdříve na zemi studujeme, co vlastně budeme dělat, a potom jdeme do vody, kde cvičíme, jak loutky ovládat. Nejsou zde žádné rozdíly mezi dívkami a chlapci. My, mladé ženy, zvládáme manipulaci loutek v některých scénách lépe než muži. Jsme pyšné na to, že můžeme následovat tradice našich předků a bavit naše publikum.“⁶² Jelikož se vodní loutkové divadlo hraje i ve velmi chladném období na začátku nového lunárního roku, není snadné taková představení odehrát až do konce. Mnoho loutkářů proto na posílení organismu pije před začátkem představení rybí omáčku (*nước mắm*) nebo šťávu ze zázvoru smíchanou s rybím tukem.⁶³

DIVADELNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERY

Tradiční jeviště vodního loutkového divadla bylo „domovem“ mnoha historických, legendárních a mytických postav. Nejčastěji však byla zpracovávána témata prostých vietnamských rolníků, kteří žili ve starých vesničkách v chatrčích z bambusu. Vyobrazení života těchto rolníků zakládali loutkáři na zkoumání života svých předků a na důkladném sebezpozorování. Tvůrci loutek se snažili, aby se jim divadelní postavy podobaly. V představeních oživovali své životy a znázorňovali každodenní rolníkovu „řeholi“.⁶⁴ Podoba loutek se odvíjela od skutečného vzhledu rolníků na vesnicích a každý řemeslník, který loutku vytvářel, si ji upravoval podle svého vkusu. Tento rys sebereflexe je jedním z příkladů tradičního vietnamského umění. Umělecká inspirace řemeslníků vychází přímo ze skutečného života bez ovlivnění náboženskými koncepty či uměleckými styly.⁶⁵ Ve vodním loutkovém divadle je ztvárněno mnoho lidských postav z oblasti historie. Jedním z nejznámějších historických výstupů, který je zahrnut téměř v každém loutkovém představení, je *Příběh o Jezeře vráceného meče*.

59 HŨU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 83.

60 FOLEY, K. The Metonymy of Art: Vietnamese Water Puppetry as a Representation of Modern Vietnam, *The Drama Revue* 45, 2001, 4, p. 135, <<http://www.jstor.org/stable/1146933>>, [2013].

61 HŨU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 83.

62 Ibid. p. 85.

63 Ibid. p. 71.

64 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 43.

65 Ibid. p. 45.

Loutka slavného hrdiny Lê Lợi a mytické želvy nechybí v repertoáru žádné divadelní společnosti. Druhou velkou oblastí, ze které se čerpají náměty k vytvoření výstupů, je prostý život Vietnamců: rolníci sázejí a sklízí rýži, rybáři chytají do sítí a košů ryby, pasáči buvolů sedí na hřbetu buvola, pískají na flétnu a svolávají své stádo apod. Mnoho dalších scén z vietnamského prostředí baví diváky všech národností a všech věkových skupin. Jedním takovým výstupem, který zná snad každý divák, je *Návrat literáta z úřednických zkoušek*. K nejoblíbenějším divadelním postavám patří mytické víly a strýček Těu. V průběhu mnoha let si Vietnamci z císařského paláce i z nejchudších vesnic strýčka Těu (*Chú Těu*) zamilovali. Je duší vodních loutek vytvářející pouto mezi aktéry představení a publikem.⁶⁶ Slovo *chú* můžeme překládat jako „strýček“ a *Těu* jako „smích“⁶⁷. Ať už strýček Těu spojuje jednotlivé výstupy v průběhu celého představení, nebo působí pouze v roli uvaděče hry, v programu žádné herecké společnosti nechybí.⁶⁸ Zvířata, která vystupují ve vodním loutkovém divadle, jsou většinou mytická. Jedním z velmi oblíbených výstupů je *Tanec čtyř posvátných bytostí*. Hraje zde posvátný jednorozec, drak, fénix a želva. Mezi další zvířata, která v představeních vystupují, jsou: buvol, ryba, kuň, liška, tygr, jeřáb a had.

Jednotlivé výstupy jsou ve vodním loutkovém divadle velmi krátké a obvykle trvají kolem jedné až sedmi minut. Pohyby loutek lidí a zvířat jsou ztvárněny tak, že působí jako gesta skutečných živých bytostí. Všechny divadelní výstupy mají velmi „rychlý spád“. Děj jedné scény se odehraje během několika minut a tak, jak rychle začne, tak se také vyvíjí, až k neočekávanému vyvrcholení. Reálný život je ve vší prostotě představován tak, aby důvěrně známé obrazy v divácích vzbudily emoce.⁶⁹ Pořadí scén nikdy nebylo podřízeno pevnému scénáři. Různé divadelní společnosti hrály sice stejná představení, ale upravovaly si je tak, aby odpovídaly schopnostem jednotlivých loutkářů. Tento trend platí dodnes. Divadelní společnosti mají naprostou svobodu v tom, jak scény ztvární. Diváci mohou sledovat např. venkovské slavnosti: „koňské dostihy“, „buvolí zápasy“, „veslování na kanoi“, „prýč s božstvem, sem s Buddhou“, „tanec čtyř posvátných bytostí“ atd.⁷⁰ Tyto výstupy probíhají postupně a každá scéna je v programu uvedena zvlášť. Na rozdíl od skupinových výstupů, kdy je v programu uvedeno např. „Zemědělství“ a v průběhu jednoho výstupu se na scéně vystřídá až pět postav vykonávajících různé zemědělské práce, sólové scény mohou být v jednom představení odehrány společně se skupinovými scénami nebo samostatně (např. „Čtyři venkovská povolání“ /rybář, dřevorubec, orač a pastýř/, „Pět kast“ /učenec, rolník, dělník, obchodník a voják/, „Zemědělství“ /orba, vláčení, okopávání, přesazování rýže, péče o krajinu/, „Rybaření“ /rybaření s předměty pro rybáře — pruty, síť, pasti apod./).⁷¹ Program představení trvá zpravidla jednu hodinu a zahrnuje dvanáct až sedmnáct různých výstupů. Scénář divadelního představení může probí-

66 HŨU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 25.

67 Znak pro slovo *těu* má v *nômeh* (vietnamském ideografickém písmu) význam „smích“; viz HŨU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 27.

68 OLIVOVÁ, L. *Postava šibala v asijské lidové slovesnosti*, Olomouc 2009.

69 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 53.

70 *Ibid.* p. 54.

71 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 55.

hat následovně: v pozadí se ozývá rytmické bubnování a zvonění dřevěných zvonků. Prostorem se rozléhá zvuk strunných hudebních nástrojů a fléten. Těsně nad vodní hladinou se vznášejí tři víly, které pomalu vstupují na scénu. V rukách drží podnosy s betelem, arekovými oříšky a nádhernými kyticemi, kterými vítají publikum. Diváci nadšeně přijímají květiny a betel, a na podnos kladou peníze jako projev uznání talentu tohoto společenství.⁷²

HUDEBNÍ DOPROVOD VE VODNÍM LOUTKOVÉM DIVADLE

Každé představení vodního loutkového divadla je doprovázeno hudbou. Zvuk hudebních nástrojů dokresluje atmosféru celého výstupu a hlas loutkám propůjčují ve většině divadelních společností právě hudebníci. Sedmašedesátiletý loutkář Nguyễn Hũu Quý ocenil význam hudby ve vodním loutkovém divadle slovy: „Loutky mají svou vlastní duši, jejíž polovinu tvoří hudba.“⁷³ V divadelních společnostech nebyl hudební soubor v minulosti považován za důležitou součást představení a byl proto umístován v manipulační místnosti. S postupem času však nabýval stále většího významu a byl proto přesunut na vyvýšené místo, které se nacházelo po levé nebo pravé straně manipulační místnosti. Co se týče hudebních nástrojů, které představení doprovázely, dominovaly při nich nástroje bicí: malé a velké bubínky, válcové bubny atd. Rytmické bubnování doprovázelo gesta loutek, udržovalo rytmus představení a přispívalo k vytváření žádoucí atmosféry. Mezi další používané hudební nástroje patřily: dřevěná a bambusová zvonky, gongy, lesní rohy (*tù và*) a mušle. Vedle hudebních nástrojů doplňovaly zvukový projev divadelních představení exploze nejrůznějších petard.⁷⁴ Troubení na buvolí rohy (*sùng trâu*) předcházelo vyhlásování vesnických slavností a dalších důležitých zpráv a informací (např. pátrání po zlodějích). Členové divadelní společnosti *Đông Ngự* z provincie Bắc Ninh na tuto tradici navázali a troubí před každým představením na buvolí roh, aby přilákali publikum. „Ve chvíli, kdy lidé slyší pronikavé troubení, pospíchají i ze vzdálenějších vesniček, aby zhlédli naše představení“, říká loutkář Nguyễn Bá Đống.⁷⁵

ZÁVĚR

V této práci jsem zpracovala téma vietnamského vodního loutkového divadla, přičemž jsem se snažila popsat hlavní prvky, které tento divadelní žánr tvoří. V několika pasážích jsem rozebrala tento žánr z hlediska historie a kultury, zaměřila se na životy loutkářů v divadelních společnostech, na program jednotlivých vystoupení a nakonec jsem zdůraznila roli hudebního doprovodu, který je neodmyslitelnou součástí každého divadelního představení. Pro bližší pochopení role tohoto žánru ve vietnam-

72 Ibid. p. 70.

73 HỮU NGỌC — BORTON, L. *Rối nước — Water Puppets*, Hà Nội 2006, p. 73.

74 NGUYỄN HUY HỒNG. *Vietnamese Traditional Water Puppetry*, Hà Nội 2010, p. 61.

75 Ibid. p. 73.

ské společnosti je nutné si uvědomit, že vodní loutkové divadlo bylo jednou z lidových zábav, které byly součástí vesnických slavností. Od 11. století se stalo samostatným divadelním žánrem, ale zůstávalo na amatérské úrovni. Až ve 20. století bylo toto lidové představení „povýšeno“ na národní divadelní umění a v současnosti se nalézá ve fázi rozkvětu. Mnoho divadelních společností z Vietnamu dnes předvádí své umění např. v New Yorku, Paříži, Stockholmu nebo Tokiu. Vodní loutkové divadlo vždy bylo, je a doufejme, že i bude, zrcadlem svébytné vietnamské kultury.

THE ROLE OF WATER PUPPET THEATRE IN VIETNAMESE SOCIETY

This paper deals with the Vietnamese water puppet theatre, which is one of the genres of Vietnamese theatre. Special emphasis is placed on the general characteristics of the theatre and on its component parts. The paper briefly describes the development of the theatre and the main events in its history. Then it concentrates on the individual theatre companies, on the role of the puppeteers and on the position of women in this art. The individual scenes in the performances and the characters appearing in them are also described and analyzed. The paper concludes with the description of the role of the musical accompaniment, which has always had an irreplaceable role in the performances.